

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА ДРЖАВНОГ АРХИВА НР СРБИЈЕ

Прва година XX века представља за архивску службу у Србији значајну прекретницу. Те године ступа на снагу Закон о Државној архиви, који предвиђа оснивање прве архивске установе у нашој Републици. Шест деценија постојања и рада, колико данас ова институција има за собом, представља период који, већ због дужине свог трајања, скреће на себе пажњу. Но и резултати рада ове архивске установе, упркос злој судбини која је пратила највећи део њеног живота, не пружају мање разлога да се у овом тренутку осврнемо на њену прошлост и значајне успехе које је она постигла, особито током задње деценије након доношења Закона о државним архивама НР Србије 1951, којим су, после дугог ишчекивања, најзад створени услови за њен потпун и свестран развој.

Намера да се пружи једна, макар и сажета, слика настанака и развоја ове централне архивске институције у Србији природно намеће потребу да се обухвате и прве идеје и предлози којима се тежило да до њеног оснивања дође.¹ Идеје о томе јављају се скоро пет деценије пре но што је замисао о образовању Државне архиве у Београду остварена. У Србији се, наиме, као и код многих других народа, прве идеје о потреби оснивања архивских институција јављају у време када долази до израза шири и трајнији интерес за сопствену историју. Та корелативност између појаве озбиљнијег проучавања националне историје и тежње да се прикупе и сачувају писани и други трагови

народне прошлости нашла је своју потврду и овом приликом.

*

Хатишерифом из 1830. Србија добија унутрашњу самоуправу и од тада почиње активнији развој њеног културног и просветног живота. Отварају се основне школе, гимназије, а 1838. оснива се Лицеј. Развој школства захтева од научних радника, који се у то доба јављају у Србији, опсежнију обраду националне историје, а самим тим и проучавање архивске грађе, која је ту и тамо била сачувана, али расута по целој Србији и највећим делом потпуно необезбеђена. С друге стране развој самоуправе у Србији условљава оснивање многих државних надлештава, чијим се радом количина архивалија нагло повећава. Све то изазива потребу њиховог сакупљања и чувања на једном одређеном месту.

Прву бригу за историјску грађу из прошлости показало је Друштво србске словесности разматрајући 1847. године питање прикупљања и објављивања историјских података и споменика. На једној седници Друштва др Јован Стејић износи „... како би од крајње потребе било постарати се о спасавању података и споменика за србску повећаницу новијег времена...“²

Његов предлог је прихваћен и Аврам Петронијевић се прихвата израде плана о спровођењу ове замисли у дело. Када је на следећем састанку Друштва поднео овај план, у дискусији су живо учествовали између осталих др Јанко Шафарик и Сима Милутиновић-Сарајлија. Најзад је поверено Исидору Сто-

јановићу да као опуномоћеник Друштва сакупља и обрађује историјски материјал, што је он и чинио, али за кратко време јер је већ 1849. године умро.

Највероватније је да је ова идеја Друштва србске словесности о прикупљању историјских писаних споменика утицала на то да се роди мисао о оснивању једне посебне установе у којој би се они чували, јер се исте, 1847. године у једном чланку објављеном у *Србским новинама* пледира за идеју да се у Београду сазида једна зграда за „Народну архиву“.³

Године 1849. ова идеја добија службену подршку Попечатељства финансија, које предлаже Државном савету зидање зграде „од тврдог материјала“ у којој би поред Народне архиве били смештени још и Народна библиотека и музеј.⁴ Међутим, до остварења овог предлога није дошло.

Пуних 16 година након тога проблем оснивања Архиве није покретан. У том раздобљу Србија чини значајан корак напред у развоју својих просветних, културних и научних институција. Законима се регулише настава у основним и средњим школама, а 1863. године доноси се Закон о Великој школи.⁵ Поред Народне библиотеке и Музеја, који су постојали још од раније, створено је 1864. године Србско учено друштво, на место укинутог Друштва србске словесности. У новим условима јавља се и већи број људи који се баве научним радом. Изучавање националне историје постаје област којој се поклања знатна пажња. Отуда поново оживљава и идеја о потреби оснивања Државне архиве.

У лето 1865. године, Јован Гавриловић обраћа се једним писмом Државном савету, чији је и он члан. У томе писму подсећа на неуспех предлога о оснивању Народне архиве из 1849. године и наводи каква све драгоценост историјска грађа, с почетка XIX века, пропада, те стога поново предлаже да се пронађе нека погодна зграда за чување архивалија и оснује „Главна архива“, која би ову грађу учинила приступачном истраживачима.⁶ Државни савет је размотрио Гавриловићев предлог и наложио Ко-

сти Цукићу, заступнику министра просвете, да изради предлог Закона о архиви. Он је, пак, саставио посебну Комисију са Јованом Гавриловићем на челу, којој је ставио у задатак да припреми „Пројект за устројство Државне архиве“. Комисија је саставила поминути Пројект, а у спроводном писму детаљно изложила своја гледишта о низу проблема који ће искрснути у вези са радом Архиве, као што су: врста грађе коју треба најпре прикупити, начин на који би требало архивску грађу кредити, рок предаје неоперативне грађе државних надлештава Архиви итд.⁷ На основу овог материјала Коста Цукић је припремио дефинитивни предлог Закона о устројству Државне архиве. Овај предлог претресан је на седници Државног савета, 10. децембра 1866. где је после дуже дискусије и поред позитивне оцене коју је добио, његово усвајање било опет одложено.⁸ Предлог о оснивању Државне архиве, наиме, поднет је у непогодном тренутку, у времену када је државни буџет већ годинама показивао знаке сталног дефицита. Михаилова политика захтевала је огромне издатке. Трошкови за националну пропаганду и стално повећавање војног буџета озбиљно су притискали државну касу. У таквим условима оснивање Државне архиве захтевало би нове издатке за већ преоптерећен државни буџет те је, по свему судећи, и то био главни разлог због кога је одложено остварење ове идеје.

Протекло је поново 16 година до следећег, исто тако неуспелог покушаја, који је 1881. године учинио Стојан Новаковић, тадањи министар просвете. У једном свом писму упућеном нашем посланику у Паризу, Новаковић га моли да му пошаље законе и остале прописе о уређењу француског државног архива, јер је решио да спреми за Скупштину Закон о уређењу Државне архиве у Србији.⁹ Међутим, ако му је тражени материјал уручен, он у вези с овим питањем није више ништа предузимао.

До поновног оживљавања идеје о оснивању Државне архиве дошло је

Сл. 1 — Прва зграда Државног архива Србије. Зграда се налазила у Улици маршала Тита до бископа „Звезда“. Снимак из 1933.

1888. године од стране академика Милана Ђ. Милићевића, који је и сам у својим бројним радовима користио архивску грађу. На седници Академије друштвених наука он предлаже да Академија преузме на себе рад око оснивања и организације Државне архиве. Његов предлог је једногласно усвојен и у акту упућеном министру просвете Академија предлаже „да би израду нацрта за оснивање и уређење Државне архиве ваљало поверити или Академији друштвених наука или нарочитој комисији коју би господин Министар просвете изволео саставити.¹⁰ Министар је тада одлучио да израду нацрта за оснивање Архиве повери Академији. На основу података о организацији и раду архиве у иностранству, које је прикупио преко Министарства иностраних дела, Милан Ђ. Милићевић је из-

радио законски пројект у 12 тачака. На скупу Академије друштвених наука крајем 1889. године, Пројект је усвојен, а затим је упућен на даљу надлежност министру просвете.¹¹ Али на највишем надлежном месту, када је већ изгледало да је успех сигуран, цела ствар је застала и предлог се ни овог пута није остварио.

Најзад, 1898. године, на захтев председника владе, министар просвете Андрија Ђорђевић израдио је нов предлог Закона о Државној архиви, који је усвојен у Народној скупштини 1. децембра исте године,¹² а ступио на снагу 1. јануара 1900.¹³

Закон је детаљно регулисао дужности и задатке Државне архиве, њену унутрашњу организацију, начин коришћења архивске грађе, састав особља, улогу Одбора као саветодавног органа

у организационим питањима Државне архиве и границе његове дискреционе власти при набавци и куповини докумената. Додирнуто је и питање публикавања архивске грађе. Законом је одређено да Архиви треба да буде уручена сва грађа до 1870 године што је током следећих година и чињено. Међутим, недостајале су одредбе које би регулисале рокове предаје грађе која је настала после тог периода, што је имало за последицу да је ова каснија грађа, оставши необезбеђена, често уништана, те су накнадно преузети фондови били у знатној мери оштећени.

Архива је практично почела са радом маја 1900. године, када су постављени први службеници.¹⁴ За првог управника, који је на том положају остао све до 1911. године, наменован је др Михајло Гавриловић,¹⁵ човек широке културе и великих способности, који је већ познавао организацију архивске службе у Француској, што се види из његових објављених радова рађених на основу архивске грађе француских архива.¹⁶

Већ у самом почетку Архива није имала среће са својим смештајем. Таква судбина пратиће је све до довршења нове зграде 1928. године, мада се Гавриловић озбиљно и енергично заузимао за решење овог питања.¹⁷ После свог првобитног смештаја у згради Саве Грујића у Улици краља Милана бр. 48, Архива се 1906. године премешта у нову дворишну зграду на истом месту, у којој је имала нешто повољније услове, али то није могло пружити трајније решење проблема, јер је простор у новој згради убрзо постао недовољан.¹⁸

Период од оснивања Архиве до првог светског рата испуњен је интензивним радом на прикупљању архивалија и њиховом сређивању у чему су постигани значајни резултати и поред веома малог броја особља. Већ првих година по оснивању пренети су у Архиву документи из Кнежеве канцеларије, Попечитељства иностраних дела, Државног савета, Министарства просвете чему касније следи дуга листа преузетих фондова, махом у страховитом нере-

ду.¹⁹ Из године у годину расла је у Државној архиви количина драгоцених архивалија које су биле пуне података о животу Србије током XIX века. Огромну количину грађе прикупила је Државна архива за првих 13 година свог постојања, било законским преузимањем, било поклоном, откупом и депозитом, па чак и преписом неких особито значајних докумената од којих се власници нису хтели раставити.²⁰

Преузимана грађа је одмах класификована, образовани су фондови и пришло се сређивању. Постојала је и идеја о изради научно-обавештајних средстава, али архивалије нису биле још сређене до тог степена нити је бројно мален и недовољно стручан кадар, какав је у то доба радио у Архиви могао остварењу те идеје да поклони већу пажњу. Но и поред тога грађа је обилно коришћена. Иако није постојала подесна просторија за читаоницу, Архива је већ 1901. године имала изванредан број посетилаца — истраживача, док се у 1902. јављају и страни научници тражећи дозволу за преглед грађе.²¹ Сем употребе у научне сврхе, грађа је коришћена и за административне потребе од приватних лица и државних установа.²²

Поред архивалија, истраживачима је стајала на расположењу мала библиотека. За набавку архивистичке и историјске литературе уложено је доста труда и средстава. Прва стручна архивистичка литература набављена је у иностранству,²³ а и касније су књиге редовно куповане како у земљи тако и на страни. О библиотеци се у почетку старао Радоје Домановић који је краће време радио у Архиви.²⁴ Поред куповине, библиотека је до књига долазила и путем поклона или путем захтева којима је од разних установа тражила њихова издања,²⁵ а и приликом преузимања архивске грађе дешавало се да се документима буду примљене и разне књиге.

Сакупљање и сређивање грађе, прибирање печата, прибављање књига и организовање библиотеке, рад са истраживачима, све су то послови које је Архива, уз велико залагање малоброј-

Сл. 2 — Садашња зграда Државног архива НР Србије.

ног особља и заузимање Одбора и управника обављала. Постојали су реални изгледи да се Архива постепено развије у једну примерну научну установу, какве су у то време биле друге архиве у свету са много дужом традицијом. Али цео њен развој изненада је прекинут сарајевским догађајем и објавом рата 1914. године. Како је Београд, по свом географском положају, био први на удару Аустро-угарске, то је по наредби министра просвете највећи део архивске грађе евакуисан у Ниш.²⁶ Из Ниша је ова грађа касније упућена у Крушевац где је 1915. године затечена на жељезничкој станици сва у нереду у два обијена вагона. Од првобитне количине, која је евакуисана из Београда 1914, недостајало је око 30 сандука грађе.²⁷ Мањи део архивског материјала који је при повлачењу српске војске пренет до Пећи пропао је.²⁸

Штета коју је у овом рату претрпела Државна архива, а с њом заједно и наша историјска наука, огромна је и ненадокнадива. Архивалије из свих области рада државних надлештава, као и збирке драгоцених докумената, опустошене су. Списак целих фондова или делова фондова који су нестали током првог светског рата веома је дуг.

Одмах после ослобођења Управа Државне архиве је у неколико махова покушавала да пронађе архивску грађу која је у току рата нестала.²⁹ Међутим, већина ових напора уложена је без резултата. Између осталих значајних архивских докумената пропала је и запечаћена каса архиве Краља Александра Обреновића, чија је садржина, углавном, остала непозната.³⁰ С обзиром на то да није вођена тачна евиденција евакуисане грађе, није се могло констативати шта је остало у згради Архиве,

али је количина касније пронађене грађе сигурно указивала да је делом пропала, док је непријатељ однео и по обиму и по значају количински огроман део архивских докумената.³¹ У погледу реституције грађе, већ на првом кораку, који је држава предузела без учешћа Архиве, учињена је кардинална грешка. Влада је, наиме, послала у Беч своја два представника,³² који ни су познавали ни београдску ни бечку архиву и чија се цела акција завршила повратком свега 10 сандука грађе, наравно оне коју им је Беч дао. Њихови потписи којима су том приликом потврдили да је овај посао исправно обављен, онемогућили су све даље покушаје да се преко Дирекције плена или нашег дипломатског представништва у Бечу покрене поново овај проблем и исправи грешка којом је нанета непроцењива штета нашој политичкој, културној и економској историји.

Током следећих двадесет година Архива ће, повремено, добијати мање групе или појединачне примерке докумената и књига који су за време рата били разнесени по земљи. Рад на преузимању грађе Архива је започела поново 1919. године. Поред знатне количине вредних архивалија и књига, које је добијала као поклон,³³ и куповине малобројних али важних збирки и књига, Архива је у раздобљу између два рата, и поред врло скученог буџета,³⁴ дошла до знатне количине грађе путем преузимања. Међутим, цео рад на преузимању обављен је неорганизовано и без плана. Како је на основу старог Закона из 1898. била прикупљена грађа до 1870. године, природно би било да је сада настављено прикупљање грађе на даље, да би се ти фондови употпунили. Но, ово није учињено, већ је у депое Архиве уношен материјал без реда, обично онај коме је претила директна опасност од уништења или онај који је био напуштен. Архива је чинила напоре да заштити непреузету грађу,³⁵ али све те мере нису могле бити довољно ефикасне, јер је недостајала озбиљна и шира подршка баш оних државних органа и лица, који су по својим функ-

цијама и положају били позвани да јој такву потпору пруже.

Требало је на првом месту донети нов закон о архивама, јер је Закон из 1898. био већ застарео и превазиђен временом и догађајима. Основно питање везано за рад Архиве — преузимање архивске грађе, које је старим Законом уређено за период до 1870. године, сада није било регулисано. Постојала је неодложна потреба да се задаци, надлежност и статус Државне архиве поново регулишу због ситуације настале стварањем Југославије, тим пре што су сада поред ње постојале у земљи и друге архиве са много дужом традицијом и што су основане нове архивске установе у Новом Саду и Скопљу, при чијем је стварању пружала помоћ Државна архива у Београду.³⁶ Пре доношења општег закона нису се могла донети ни правила за рад ових архивских установа.

Било је, истина, неколико покушаја да се Закон о архивама донесе. Први је дошао од стране Одбора Државне архиве који је на својој седници јула 1922. дискутовао о потребама доношења општег закона о архивима, разрадио основне идеје овог закона, а његову израду поверио једном члану Одбора-правнику по струци. На основу података о законима и уредбама по којима су радили други архиви у земљи и на основу постојећих потреба израђен је пројект општег закона о архивама у пет чланова, у чијим је завршним одредбама предвиђено да ће министар просвете посебним уредбама детаљније регулисати уређење сваког архива и уредити њихов међусобни однос.³⁷ Овај пројекат је послат крајем године Министарству просвете али му се ту сваки даљи траг губи и на томе је остала ова корисна иницијатива Државне архиве.

После две године Загребачки архив је дао иницијативу да се у Београду одржи један састанак представника

Сл. 3 — Факсимил прве стране писма кнезу, у коме се тражи да се у Београду уведе осветљене фењерима. Писмо потиче из 1830. године. (Државни архив НР Србије).

Case Censurabile!
Municipium Hungaricum!

Нікопалуа... Імператору...
у нас у мене гоман у Краго, Шиндрасовск у Сабанашу...
богусльє Сабд обидл наск...
Сонас 2872 Ір, а Ломові Імператору 1586 Ір, а Савіж асід мн гас
1587 Ір, гас наск нечесно фалау, а Савіж мн Копр егд бора неск
наск. Савіж Лосновісе у 1588 Ір, на ск а болге у Савіж
богусльє 211 Ір, према, а у Краго 211 Ір, а Савіж не молю
а поргубно егд Савіж Савіж, ја негдме, асід оуеруд ја
а Савіж мн не харобу неженкова, а неже неченуе мн ја
егд, несе Савіж мн Савіж оуеруд, не Савіж 158 Ір, Савіж
Савіж мн, асе обидл Савіж, оуеруд а намін неск
јамент мн неженуе мн, а Савіж мн не неже неск
не Савіж мн, а мн у Савіж, Савіж. Да 158 Ір,
неже ја Савіж Савіж Савіж, мн неженуе Савіж
неже ја Савіж мн Савіж неск

Міробуа обжалує, не Савіж егд, Савіж
не неженуе мн мн, а не Савіж, ја Савіж
мн неже мн, а Савіж мн егд неск
неже, а не же мн мн егд Савіж егд
не неже, а не неже, егд же неск ја мн неск
неже мн неже, ја неже неск мн неск
неже неск, а егд не же неже, неже неск
неже ја неже, неск не Савіж неск егд неск
ја неже, неже неже, неже неже а Савіж неск
неже неск, а не же неск егд неже неск
неже неже, неск неже неск а неже неск
неже неже, неск неже неск а неже неск
неже неже неск неск. Савіж ја неже неск.
С. Савіж егд, неск неск Савіж неск
неже, неже неск неск, неже неже неск
неже неже, неск егд неже, ја мн Савіж
неже неск, а неже неск неже неск

свих архива у земљи на коме би се започео рад на доношењу новог општег закона о архивама.³⁸ Ова конференција је заказана за март 1925. године, али она није одржана и ту је опет био крај овог покушаја.

Слично је било и са покушајем Државне архиве у Београду из 1929. године, који је остао такође без резултата³⁹, те ова Архива поново предузима кораке у истом правцу 1935. године. Тада је израђен веома опширан и детаљан пројект Закона о државним архивама, који је у 10 глава обухватио не само архиве него и регистратуре.⁴⁰ У њему се поред осталог говори о организовању архивистичких школа и течајева. Али ни овај пројект није био боље среће од његових претходника и закон није ни тада донет.

Најзад, 1939. управник Државне архиве покушава још једном да покрене акцију, овог пута за доношење Уредбе са законском снагом о државним архивама⁴¹, али приближавање ратне опасности није допустило овом покушају да уроди плодом. Тако је читав период између два рата протекло без доношења икаквог новог закона или уредбе који би дали смернице рада у новим условима.

Док се у Европи архивистика као наука развијала, ницале школе за образовање стручног архивског кадра, писали уџбеници и издавали стручни часописи, дотле је Државна архива у Београду животарила са малим буџетом, који је 1920. године износио 47.912 а 1940. 331.000 динара, са свега три до четири службеника поред управника и извесним бројем помоћних службеника додељиваних на рад од стране других установа.⁴² Све до 1928. године, када се Архива уселила у нову и за оно време модерно саграђену архивску зграду,⁴³ није могло бити речи о неком озбиљнијем класифицирању и сређивању грађе услед скуценог простора у коме је била смештена. Нова зграда пружала је боље могућности, али само за кратко време, јер по својој величини и она је убрзо постала недовољна и лепе радне просторије, свечана сала, па и ходни-

ци, били су опет претрпани несређеном грађом и претворени у депое. Убрзо се почело поново планирати дозиђивање.⁴⁴

Но и поред овако несређеног стања. Архива је имала знатан број домаћих и страних посетилаца — истраживача, што сведочи о интересовању научних радника за коришћење њене богате и вредне грађе. Њихов број се нарочито повећао када је у новој згради обезбеђена погодна, иако сиромашно опремљена, просторија за читаоницу. У таквим условима, а са малим и недовољно стручним кадром, Архива је радила углавном на грубом сређивању архивалија, док изради научно-обавештајних средстава није могла бити поклоњена пажња.

Читав рад Државне архиве у периоду између два рата може се окарактерисати као несистематски и бесплаћски. Архива је била препуштена самој себи, а сваки архивистички посао који је започињан био је илузоран и беспредметан у смислу догледности његовог завршетка, с обзиром на мали број службеника који је у том раздобљу радио у Архиви. То су претежно били људи на измаку својих интелектуалних и физичких могућности, пред пензијом или већ у њој. Неразумевање које је надлежна власт показивала за проблеме Архиве онемогућавало је напредак и развој ове установе.

У оваквој ситуацији затекла је 1941. година Државну архиву. Приликом бомбардовања 6. априла Архива је била боље среће од Народне библиотеке, која је потпуно изгорела, јер је остала неопштећена, мада само за кратко време. Убрзо, већ 2. маја окупаторске власти су заузеле део зграде за своје магацине. Затим су се 6. децембра повукле да би септембра 1943. избацили Државну архиву скоро потпуно из зграде.⁴⁵ Архивалије су сабијене у неколико просторија Техничког факултета⁴⁶, а касније пренете у сутерен Универзитетске библиотеке где су остале до ослобођења.⁴⁷

Тешка ситуација у којој су се нашле архивалије током окупације била је једино ублаживана интензивним радом

Државне архиве на заштити и спасавању архивалија које су налажене у рушевинама, подрумима, шупама и другим местима.⁴⁸

Но, највећу штету су архивски фондови претрпели баш од окупатора који је многобројне драгоцене документе однео из земље.⁴⁹

Одмах по ослобођењу, пошто је зграда коју су Немци прилагодили својим потребама доведена у првобитно стање, почело се са прикупљањем расељене архивске грађе, као и оне коју су Немци за своје потребе однели из архивске зграде, а затим са проценом штете коју су ови културни споменици претрпели у току рата.⁵⁰

Недостатак детаљног инвентара архивске грађе из претходног периода, у многоме је отежао рад на констатацији врсте и количине докумената које је непријатељ однео. Требало је тачно утврдити шта је однето из земље, јер још неки фондови као, на пример, фонд Министарства спољних послова, пронађени у Београду. Истраживања која су тада вршена нису дала жељене резултате. Архива је у неколико махова добила нешто грађе Народне скупштине, Министарства унутрашњих дела као и неке друге грађе која је враћена из Беча, али највреднија и најзначајнија документа нису се више вратила у Архиву. На захтев Репарационе комисије, да јој се доставе тачни подаци о несталим архивалијама за време окупације, Архива није могла тачно да одговори.

У овом периоду рад Архиве постаје све разноврснији. Поред сређивања архивске грађе која је после толиких сеоба у току рата била у сасвим хаотичном и расутом стању, почело се и са израдом научно-обавештајних средстава, инвентара и регеста, па чак и са припремом грађе за публикување.

У плану Архиве било је издавање једног стручног часописа који би износио сва организациона стручна питања у вези са научним и практичним радом у архиви.⁵¹ Међутим, часопис није изашао јер се стало на становиште да треба да га издаје неки виши форум, који

својом мрежом обухвата све архивске институције у држави.

Слично је било и са архивском зградом. Због недовољног простора у односу на количину архивалије, сви депои, све собе и ходници били су претворени у магацине, јер је Архива тада вршила и службу установе савезног значаја. Предузете су мере да се дограде депои, израђени су и од Урбанистичког института одобрени планови, а у буџету за 1948. одређен је кредит. Међутим, до њихове изградње, услед промене плана Урбанистичког института, није дошло.

Све до 1949. године Архива има свега десет стручних службеника који су једва у стању да задовоље потребе истраживача чији број расте из дана у дан. Сем појединачно-научних радника из НРС и других република — као истраживачи почињу се јављати и разне научне установе и институти, филмска предузећа, студенти и други. Тако на пример, док је 1948. године архивској читаоници учињено 889 посета, 1955. тај број се попео на 1812, а 1959. године на 3011. посетилаца.

Најважнија брига, у исто време и највећи проблем Архиве после рата била је заштита архивске грађе која се на терену масовно уништавала. Одлуком Националног комитета ослобођења Југославије од 20. фебруара 1945. о заштити и чувању културних споменика и старина⁵², архиве су стављене под заштиту државе. Како се није одмах стало на пут уобичајеном неодговорном одношењу према архивалијама, у току године Архива предлаже савезном министарству просвете да оно преузме мере заштите. Тек после расписа, а потом и упутства Генералног секретаријата Владе ФНРЈ из 1946. године, почела су надлештва из Београда и унутрашњости да консултују архиве у вези с материјалом који предлажу за шкартирање. У циљу заштите грађе у земљи, Влада ФНРЈ је марта 1948. године издала Наредбу о привременом обезбеђењу архива,⁵³ у вези с којом је у Србији основано 16 архивских седишта која су морала да обезбеде ар-

Висококославној Топографској Комисији Стара

Комисије уредника Мисиротина
Вароши Георгија, ајугославина.

Комисија уредника Мисиротина у одређеној наредби
висококославној Топографској Комисији Стара
од 2. св. ил. № 1288. и одређеној уредника Мисиротина
Комисији Георгија, ајугославина уредника на вароши и
уредника одређеној уредника Мисиротина Топографској
Комисији уредника Мисиротина и уредника Георгија и уредника
вароши и. е. уредника на б. Кларова једина, као и уредника
Мисиротина 2^м Кларова једина 3^м Каба уредника
4. Мисиротина 5^м Мисиротина и б. Мисиротина, га и
уредника уредника Мисиротина одређеној уредника Мисиротина
у уредника Мисиротина једина уредника. Не уредника Мисиротина
одређеној Мисиротина га и уредника одређеној, га и уредника
уредника Мисиротина уредника, а у уредника одређеној једина,
уредника Мисиротина уредника једина га и уредника, одређеној
уредника Мисиротина, га и како уредника Мисиротина и уредника
Мисиротина Висококославној Топографској Комисији Стара
и уредника Мисиротина одређеној.

Обави уредника Комисија с оба уредника да једина и уредника,
уредника, да уредника уредника одређеној једина, га и уредника,
уредника Мисиротина уредника Мисиротина одређеној и уредника Мисиротина
уредника, уредника те Комисија оба одређеној одређеној, га и
уредника Мисиротина одређеној одређеној једина.

№ 16.
8. Маја 1897. год.
У Георгију.

Председник Комисије
А. Николетић

хивску грађу на својим подручјима. Из њихових извештаја Државној архиви види се да су огромне количине грађе пропале у рату и да су сачувани фондови најчешће непотпуни.⁵⁴ Непосредну контролу рада над овим средствима имала је Државна архива, која им је указивала сталну помоћ у раду. За руководиоце средишта организован је у Државној архиви 1949. године кратак тецај којим су упућени у рад.

Прекретницу у животу и раду Државне архиве учинио је Закон о државним архивима НР Србије од 23. I 1951. године, којим је ова установа постала републичког карактера.⁵⁵ Према 30-ој тачки Закона Државна архива НР Србије добија задатак да пружа стручну помоћ свим осталим државним архивама у Републици, а тачком 13. „право и дужност да врши надзор над чувањем историјско-архивског материјала, без обзира у чијим се рукама тај материјал налази“.

У складу са Законом Архив је наставио започети посао заштите грађе у Републици, наравно овог пута са много више могућности, не само законских него и практичних, с обзиром на успостављену мрежу средишта која су се постепено претварала у среске и градске архиве. Требало је Архив да руководи радом на спречавању даљег уништавања грађе, да евидентира и обезбеди чување све постојеће грађе ма где се она налазила, да покрене доношење и помогне спровођењу позитивних законских прописа у овом смислу и да успостави сарадњу са писарницама, што би било од великог значаја за опстанак и рад архива у даљој перспективи. Сва ранија искуства указивала су да је до масовног уништења грађе у послератном периоду дошло баш у писарницама, и то добрим делом због недовољног познавања и рђавог тумачења Упутства Председништва владе о предавању без-

вредних хартија отпаду. Желећи да се растерете неоперативних архивалија, а не знајући њихов значај за савремену историју, они су се врло лако растајали са огромним количинама новије грађе.⁵⁶ С друге стране, од начина и степена срећености грађе у писарници зависи каснији рад у архиву који је преузме, а Државни архив НР Србије, као и многи други архиви, годинама је преузимао архивалије у несрећеном, а често и сасвим расутом стању. Да се такви фондови доведу у поредак у каквом су били или боље речено у каквом је требало да буду у писарницама, улагано је и много времена и много напора. Из тих разлога било је нужно обезбедити уредно одлагање неоперативних докумената у самим писарницама, како би после њиховог преузимања надлежни архиви могли да пређу на даље фазе обраде. Исто тако требало је у циљу заштите извршити попис све неоперативне грађе која се налази по писарницама установа и предузећа у целој Републици.

Међутим са пописом грађе Србије ишло је доста тешко. Мали број службеника у архивама и средиштима, огромне територије срезова у којима је требало обавити попис и недовољна буџетска средства за одлазак на терен успоравали су и скоро онемогућавали извођење акције. Зато је Државни архив НР Србије у лето 1957. године преко Савета за културу НР Србије интервенисао код среских народних одбора да помогну спровођење овог посла.⁵⁷ Пред почетак акције одржан је у Државном архиву семинар са управницима среских архива где су им дата упутства за рад. Потом су и службеници Архива одлазили у среске архиве и архивска средишта, давали им инструкције и практично са њима радили на обиласку писарница и попису грађе, одржавали састанке са представницима народних одбора и већих установа и упознавали их са организацијом, значајем и циљем архивске службе и заштите архивалија. Према прегледу који је током 1958. године на основу ових података урађен у Архиву,

Сл. 4 — Факсимил предлога комисије за уређење вароши о подели Београда на квартове, називе улица и нумерисање кућа. (Државни архив НР Србије).

пописано је преко 15.000 писарница.⁵⁸ Државни архив је такође утицао на спровођење закона у погледу оснивања нових архивских установа, покрећући ово питање код надлежних власти.⁵⁹

Поред ове евиденције, установљена је и евиденција укинутих и постојећих установа и организација републичког карактера. Тај преглед је показао да је велика количина њихових архивалија необезбеђена и добрим делом оштећена. Како су депои Архиве већ преоптерећени великим количинама грађе, Архив је преузимао само оне најугроженије фондове који су у изузетно тешком положају. Током задњих десет година примљен је фонд Лицеја (1838-1863), Велике школе (1863-1905), Ректората Београдског универзитета (1905-1944), Министарства правде Србије (1885-1915) и неколико других мањих фондова. Сем преузимања било је и бројних откупа и поклона грађе која је од посебне важности за историју Србије, или која служи као допуна већ раније примљених фондова. Како Архив није могао преузети сву угрожену грађу основан је при Секретаријату за финансије НРС Центар за прикупљање архива укинутих републичких установа, који је ову преузео. Ни тај смештај с обзиром на непогодне просторије није био срећно решење, али је у тренутној ситуацији ипак био најсигурнији.

Као што се из свега изложеног види период између 1951. и 1960. године је најплоднији период Државног архива на пољу заштите архивске грађе ван архивских установа. Тиме је почео да се остварује један од најглавнијих задатака ове установе. Данас Државни архив НР Србије има посебан одсек који се бави овом проблематиком, али дефинитивном решењу проблема моћи ће се приступити тек онда када Архив буде располагао са много више простора. Међутим све дотле, огромне количине архивалија које свакодневно у администрацији расту, остајаће смештене ван Архива, често под врло неповољним условима.

Сви фондови преузети у Државни архив груписани су по својој садржини

у четири веће групе према којима се обавља рад у четири следећа одсека; Државна управа и спољна политика; Правосуђе; Привреда и финансије; Просвета и збирке. У оквиру ових одсека архивска грађа сваког фонда се посебно класифицира и систематизује, да би се довела у оно стање у каквом је била у писарницама у доба када је имала оперативни карактер.

По сређивању фондова и збирки, прелази се на израду научно-обавештајних средстава инвентара и регеста, каталога, индекса, водича и картотека.

У току прошлих година у Државном архиву је знатно напредовао рад на сређивању и обради грађе, која је за време рата доведена у сасвим безоблично, хаотично стање. Неки фондови су завршени, а неки су још у сређивању. Приликом израде плана и редоследа за сређивање фондова, Архив је консултовао и узео у обзир потребе Историјског института САН, Историјске катедре Филозофског факултета и др. научних установа заинтересованих за истраживачки рад у Државном архиву НР Србије.

Што се тиче тема које су рађене, делимично или потпуно, на основу грађе овог Архива, њихов списак је врло дугачак и врло разноврстан. Тако, на пример, грађа је коришћена за следеће радове:

- Историјски развитак медицине и здравствене службе у Србији;
- Униформе српске војске 1813—1858;
- Српско-пољске везе 1850—1870;
- Уставне борбе у Србији за време прве владе кнеза Милоша;
- Никола Пашић;
- Развој индустријске привреде дрвета;
- Страни капитал у привреди Србије до 1914. године;
- Живот и рад Васе Пелагића (филмски сценарио);

Сл. 5 — Факсимил Писма — захтева за увођење плина у Београду. (Државни архив НРС).

Решеније владете кнежевине.

Г. Министар унутрашњих дела, моје
моје својим од 15. о. м. ПН=2268. јавља ми,
како је општина Београдска, јашинска, и од
на њој ради, да се у Београду постоје две,
неке ватроупитне тачке.

Једна она налази на цемента, која
је јавна, а друга, која се јавља, да ово објект,
не постоје. Иако предузимају ствари
уред, да се парати у једној општини
јави да једна милиција општина постоје.

Самој општини не треба објект и
уред; једна она може парати. Општина
и ради, да те и државу узети ред, који
јавља општина за своје тачке и канцеларије,
јавља ми општини одје у Београду, а
општини општина. Општина се обрађивала
највишеј власни, можда да јој се јавља
јавља ми и како општина света узети
државу за своје тачке и канцеларије, и
да сваки општина ватроупитној тачки горе у
сакама по 7. сакама.

Саопштавајући ово, г. министар моје,
да ми се јасне јави: како је општина
општина за који државу тачку, и јавља,
ми општина јавља.

— Сликара Леон Коен;
 — Композитора Јосиф Маринковић;
 — Петар Кочић;
 — и велики број других тема из
 разних области.

Поред архивске грађе и истраживачима је омогућено да се користе и лите- ратуром приручне архивске библиотеке, која истовремено служи и архивистима.

У раздобљу 1950—1960. године, по- ред публикације *Државна архива НР Србије 1900—1950*, која је изашла из штампе 1951. године, као споменица по- водом педесетогодишњице ове устано- ве, Архив је започео и са издавањем едиције архивске грађе из разних обла- сти. Тако су издате следеће књиге: *Преписка Ђуре Јакшића*, 1951; *Запис- ници седница Министарског савета Ср- бије 1862—1898*, 1952; *Књажевска кан- целарија — Нахија пожешка 1815— 1839*, 1953; *Тимочка буна*, књига I, и књига II, 1955. Међутим, како се у Ар- хиву налазила огромна количина не- сређене грађе за коју су се истражива- чи интересовали, то је, природно, приоритет дат сређивању и са публико- вањем је прекинуто.

С намером да се архивским службе- ницима омогући рад на њиховом струч- ном образовању, да се олакша полагање државних стручних испита и пружи упутство за практичан рад у архивима Државни архив НР Србије и Стални стручни течај за архивске помоћнике, који при њему ради, издали су 1959. године стручну публикацију *Из архи- вистике*, која има карактер приручни- ка. Но ово није једино што је Архив, с циљем да уздигне стручни кадар учи- нио.

По завршетку рата, упоредо са раз- војем архивске службе у Србији, расла је и потреба за стручним образовањем архивског кадра. Из тога разлога осно- ван је једногодишњи Виши архивистич- ки течај за слушаоце са вишом школ- ском спремом који је радио 1952. год. Наставни план је израђен према потре- бама архивске службе у земљи, а тео- ријска настава проширена је праксом у Дубровачком архиву.

За образовање средњег стручног ар-

хивског особља, радила су један за дру- гим током 1953/54. и почетком 1955. године два шестомесечна течаја за ар- хивске помоћнике, на којима је највећи број часова посвећен архивистичкој тео- рији и пракси.

Како је у међувремену број архива у Србији растао, јачала је и потреба за једним редовнијим школовањем сред- њег архивског кадра, који чини пре- тежни део архивских службеника, те је у јесен 1956. године, при Државном архиву НР Србије основан Стални стручни течај за архивске помоћнике, у трајању од једне школске године. Те- чај је до сада одшколовао три генера- ције архивских помоћника углавном из НР Србије. Уз извесне допуне и про- ширење програма у току задње школ- ске године, настава овог Течаја има за задатак да створи добре практичаре, а у исто време да им да такво теоретско знање, које би било солидна основа за њихово даље стручно усавршавање. Практичне вежбе из архивистике обав- љају се током целе школске године на најразличитијим архивским фондовима. На завршетку Течаја одржавају се испити којима претходи писмени семи- нарски рад.

Слушаоци течаја према наставном програму обилазе на крају године ар- хиве у другим републикама, како би се упознали са њиховим фондовима и вр- стама докумената којима архиви у Ср- бији не располажу.

Међутим овим Течајем проблем шко- ловања стручног кадра само је дели- мично решен. Прво, зато што Течај није рангиран и по завршетку слушаоци не добијају никакво више звање, нити ка- кав други стимулус за уложени труд и проширено стручно знање. Друго, пре- ма својој организацији и програму рада Течај је намењен само слушаоцима са средњом стручном спремом. За архи- висте пак, не постоји никакав течај или школа која би им пружила потребно стручно образовање какво архивисти у Француској, Немачкој и другим земља- ма са вековном архивском традицијом стичу на посебним архивским течајевима и школама било при универзитету

ФОНД ЗА ПОТПОМАГАЊЕ СИРОМАШ. ВЕЛИКОШКОЛАЦА
Београд

ВЕЛИКА ШКОЛА

Београд 28 октобра 1928.

Поштовани истојине министре

На Великој Школи постоји „Фонд за потпомагање сиромашних великошколаца“, али су његова средства малена, да би у довољној мери могла покривати велику масу сиромашних људи.

Да би се брже ствари, у коме иже наши сиромашни великошколци, у неколико ублажило, Управа „Фонда за потпомагање сиром. великошколаца“ решила је: да подигне дом сиромашним великошколцима.

Ова ће се замисао моћи остварити, ако поред добрих људи, који су основали овај фонд и који га одржавају и сама Управа прихвати фонд у помоћ.

За то Управа „Фонда“ моли најуриније господина министра: да „Фонду за потпомагање сиром. великошколаца“ законодавним путем усвоји земљиште на улици Васине и бодућке улице, које је у Београу Велике Школе.

Са одличним поштовањем
проф. Мила Катићановић
Председник Управе „Фонда“

Господину министру финансија Д. Михаиловићу.

Сл. 6 — Факсимил писма Управе фонда за потпомагање сиромашних великошколаца министру финансија, у коме се тражи одобрење за подизање Дома за смештај сиромашних великошколаца. (Државни архив НРС).

или при архиву. Државни архив НР Србије је предузео неке мере за регулацију овог питања и постоје изгледи да ће га у блиској будућности повољно решити.

Да би решио стручне проблеме који су од интереса за све архиве у Србији, Државни архив одржава за управнике архива и архивисте повремене стручне семинаре са предавањима и дискусијама о одређеној теми, док се за службенике овог Архива одржавају стручна предавања о разним питањима модерне архивистичке теорије и праксе у земљи и иностранству, из националне историје, организације власти у Србији и друго.

Пратећи развој модерне архивистичке Државни архив НР Србије организовао је још две нове службе: Републички центар за информације и службу архивских изложби.

Центри за информације оснивају се у новије доба као службе централних и покрајинских архива, са задатком да прикупе податке и израде картотеке целокупне архивске грађе која се налази на подручној територији, и тиме да омогуће истраживачу да на једном месту нађе сакупљене све информације о грађи која га интересује, да одмах може да прегледа преписе обавештајних средстава архива из другог краја земље, или пак, да сазна где се нека ретка стручна публикација може набавити.

Центар за информације Државног архива НР Србије основан је крајем 1958. године и у току свог кратког, двогодишњег постојања оформио је картотеку архивских фондова и збирки које се налазе у среским и градским архивима, музејима и библиотекама на територији Републике, и углавном купио податке о књижним фондovima архивских приручних библиотека у Србији. Он располаже и основним подацима о сваком архиву у Србији, што даје један општи преглед стања архивске службе наше Републике.

Друга стална служба Државног архива НР Србије, која је такође новијег датума, јесте служба изложби.

Тек по завршетку рата организова-

на је 1948. године у Државном архиву прва изложба, иако су у то време неки европски архиви имали на овом пољу рада традицију од више десетина година. Та изложба је требало да прикаже богатство којим Архив располаже и да га тиме популарише у јавности. Бројне посете поред чланака у штампи потврдиле су њен успех.

Међутим, после те изложбе настао је опет мртав период све до 1956. године, када је ова акција поново покренута, али сада по школама. Одржан је састанак са представницима београдских осмогодишњих школа и гимназија на којем су упознати са значајем архивских изложби и техником њиховог извођења.

По томе је у току школске 1956/57. године одржано по школама низ разноврсних изложби са пригодним предавањем. Тако, на пример, приређене су следеће изложбе са предавањем: „Стерија Поповић“, „Вук Караџић“, „Светозар Марковић“, „Љуба Ненадовић“, и друге. Приређена је и једна већа изложба за студенте Медицинског, Стomatолошког и Фармацеутског факултета са темом „Развој санитетске службе у Србији кроз архивску грађу“, затим у Београдском графичком заводу поводом прославе 125-те годишњице оснивања — „Оснивање државне штампарије“. Све ове изложбе поред докумената садржале су слике, књиге, печате, плакате итд. и пропраћене су предавањима, а неке чак и краткометражним пригодним филмом. Архив је и у следећим годинама наставио са педагошким изложбама са разним темама (тимочка буна, топлички устанак 1917, катанска буна и друге). Ученици веома радо прихватају обраду методске јединице из помало апстрактне наставе историје на један овакав начин, у амбијенту рукописа и слика личности и догађаја о којима уче. Овакви елементи у настави освежавају и уносе пријатну новину у устаљени наставни систем друштвених наука.

Поред свих ових изложби, Управа Државног архива НР Србије одлучила је да се отвори стална изложба у згра-

ди Архива. Према овој одлуци крајем 1959. године отворена је тематска изложба „Лицеј, Велика школа и Београдски универзитет кроз архивску грађу Ректората 1838—1941. г.“ на којој је дат посебан осврт на револуционарни студентски покрет између два рата. Ова прва стална изложба, која је у новембру 1960. године замењена изложбом „Шездесет година од оснивања Државног архива“, прокоментарисана је у јавности веома повољно. О томе сведоче похвални чланци у дневној штампи, похвалне критике Радио-Београда, снимци за културни центар Београда, телевизијска емисија, књига утисака и број појединачних и групних посета током године.

Организујући изложбе, Државни архив је остварио сарадњу са музејима, библиотекама, архивима и другим уста-

новама, снимајући или позајмљујући њихове предмете као допунске експонате.

Завршавајући овај сумарни преглед живота и рада једне републичке установе у Београду, потребно је констатovati да је Државни архив Србије у току протекле деценије пошао једним одређеним путем, организујући свој рад на модерним архивистичким принципима и обухватајући својом широком активношћу најразноврсније области савремене архивске службе.

У току времена Државни архив је постигао видне резултате, и извесно је да ће уз даљу подршку и помоћ надлежних органа наставити да развија свој научни и стручно-организациони рад и да доприноси даљем развоју наше архивске и историјске науке.

НАПОМЕНЕ

¹ Читаоца кога интересује детаљније историја Државне архиве у Београду до 1950. године упућујемо на рад Миленка Николића „Педесет година живота Државне архиве“ у публикацији *Државна архива НР Србије 1900—1950*, Београд, 1951, 7—109, који је и у овом раду делимично коришћен.

² *Гласник ДСС*, 1847, 153.

³ *Србске новине*, од 10. X 1847.

⁴ ДА, Државни савет, А № 375/1865.

⁵ *Зборник закона и уредаба у Кнежевини Србији*, Београд, 1863, 75—88.

⁶ ДА, Државни савет, А № 375/1865.

⁷ ДА, Мин. просвете Ф. XV, 17/1881.

⁸ ДА, Протоколи и заседања Државног савета, 1866.

⁹ ДА, Мин. просвете Ф. XV, 17/1881.

¹⁰ ДА, Мин. просвете Ф. V, 23/1881.

¹¹ *Годишњак САН*, за 1889, 56.

¹² Милен Николић, *нав. дело*, 19.

¹³ *Србске новине* од 11 децембра 1898.

¹⁴ ДА, бр. 5/1900, 6/1900, 17/1900.

¹⁵ ДА, 1900, без броја, службени лист Михајла Гавриловића.

¹⁶ *Исто*, 2.

¹⁷ ДА, бр. 19/1900, 60/1902.

¹⁸ *Исто*, 145/1913.

¹⁹ *Исто*, 273/1902, 207/1904.

²⁰ Детаљне податке о преузетој градњи, у том раздобљу, садрже извештаји о стању и

раду Архива као што су напр. ДА, бр. 61/1912, 110/1913, 143/1913.

²¹ ДА, 185/1902.

²² *Исто*, 145/1913.

²³ *Исто*, 8/1902.

²⁴ *Исто*, 17. 1900.

²⁵ *Исто*, 34/1902, 35/1902.

²⁶ *Исто*, 16/1915, 47/1915, 71/1915.

²⁷ Милен Николић, *нав. дело*, 50.

²⁸ ДА, 154/1919, 20/1925.

²⁹ *Исто*, 173/1919, 154/1919, 156/1919, 84/1912.

³⁰ *Исто*, 106/1919.

³¹ *Исто*, 19/1921, 40/1921.

³² Г. Јакшић, „Судбина Српске државне архиве“ *Политика*, 7—10. IV 1934.

³³ ДА, 108/1925, 114/1925, 47/1927, 217/1930, 349/1937 итд.

³⁴ *Исто*, 172/1925, 159/1928, 515/1940.

³⁵ *Исто*, 330/1931.

³⁶ *Исто*, 26/1925.

³⁷ *Исто*, 138/1922, 140/1922.

³⁸ *Исто*, 303/1924.

³⁹ *Исто*, 479/1929.

⁴⁰ Милен Николић, *нав. дело*, 80—84; *Годишњак САН*, 1935, 61.

⁴¹ ДА, 324/1939.

⁴² *Исто*, 53/1926, 489/1940, 513/1940, 139/1925.

⁴³ *Исто*, 256/1928.

⁴⁴ Милен Николић, *нав. дело*, 77.

⁴⁵ ДА, 795/1943, 843/1943.

⁴⁶ Исто, 806/1946.

⁴⁷ Исто, 86/1945.

⁴⁸ Исто, 250/1941, 251/1941, 269/1941, 87/1942.

⁴⁹ Исто, 86/1945, 113/1945, 452/1947.

⁵⁰ Исто, 5/1945.

⁵¹ Исто, 200/1948.

⁵² Службени лист ФНРЈ, 10, 1945.

⁵³ Исто, 25, 1948.

⁵⁴ ДА, К. Архивска средишта 1949. год.

⁵⁵ Службени гласник НРС, 4, 1951.

⁵⁶ ДА, К. архивска средишта.

⁵⁷ ДА, *Летопис Државног архива НРС*, 19. јули 1957.

⁵⁸ *Архивски алманах*, Београд, 1958, прилог „Регистратуре“.

⁵⁹ ДА, 1135/1951, 436/1955, К. архивска средишта.

SOIXANTE ANS DES ARCHIVES D'ETAT DE LA RP DE SERBIE

S. UROŠEVIĆ

L'idée de la fondation des Archives d'Etat vit le jour vers la moitié du siècle dernier en Serbie. Elle venait de la Société Savante Serbe, mais n'ayant pas trouvé l'appui nécessaire auprès des autorités compétentes elle n'a pas pu être réalisée. Durant toute la seconde moitié du XIXe siècle des démarches dans ce sens ont été faites par le Ministère des Finances, le Conseil d'Etat, la Société Savante Serbe, l'Académie des Sciences ou bien par des particuliers, intellectuels, personnalités de la vie culturelle et scientifique de la petite Serbie de l'époque. A plusieurs reprises des projets de loi sur les Archives d'Etat étaient faits, mais aucun d'eux n'est devenu loi. La situation dans la pays, à peine libéré après cinq siècles de domination turque, exigeait de lui d'avancer à grands pas, car il avait tant de choses à régler et à organiser. La fondation des Archives ne pouvait donc, dans une telle situation, être mise au premier plan.

Ce n'est qu'à la suite de l'intervention énergique du Président du Conseil lui-même, Dr. Vladan Djordjević, qu'a été élaboré en 1898 le projet, voté cette même année par l'Assemblée Nationale en tant que loi sur les Archives d'Etat. D'après cette loi les Archives ont commencé leur travail en 1900 sous la direction et le contrôle du Ministère de l'Education et avec le devoir de recueillir, de conserver et de classer les pièces d'archives jusqu'en 1870. Malgré le nombre restreint d'employés, un budget insuffisant et des locaux modestes, de grandes quantités de

livres et documents précieux ont été réunis dans les dépôts des Archives d'Etat. Les Archives arrivaient à ces richesses surtout par la voie légale de reprise des archives hors cours, et en partie aussi grâce aux cadeaux et aux achats.

La vie et le travail des Archives d'Etat ont été interrompus en 1912 d'abord par la guerre des Balkans et ensuite par la première Guerre Mondiale de 1914. Belgrade a été exposé aux attaques de l'ennemi et la majeure partie de documents a été évacuée dans la partie méridionale du pays à Niš et à Kruševac. Mais ces archives, aussi bien que ceux de Belgrade, sont tombés entre les mains de l'ennemi, dont une commission spéciale a examiné tous les documents. On n'a pu constater qu'est-ce qui a été pris à cette occasion et emporté hors du pays qu'à la suite de la retraite des troupes ennemies. Après la guerre des recherches ont été faites dans le but de retrouver les documents disparus et à la suite de pourparlers diplomatiques une partie de documents disparus a été rendue. Mais une grande quantité de documents et livres précieux n'est jamais rentrée dans les dépôts des Archives et plusieurs fonds d'archives sont rester incomplets à jamais.

Durant la vingtaine d'années entre les deux guerres, excepté le problème du bâtiment résolu en 1928 par l'attribution d'une construction grande et moderne, les Archives d'Etat n'ont pas pu résoudre de nombreux problèmes auxquels ils se heurtaient

depuis leur fondation. Des cadres peu nombreux et sans formation nécessaire, des moyens financiers insuffisants, des tentatives manquées de faire élaborer le projet d'une nouvelle loi sur les Archives devant remplacer celle de 1898, anachronique et dépassée par les événements, le manque de compréhension des personnalités appelées par leurs postes officiels à aider le travail et le développement de cette institution, tout cela rendait difficile et freinait son développement, malgré son rôle des Archives Centrales d'Etat. Pourtant le matériel a été réuni en grandes quantités et des documents précieux pour notre histoire politique et culturelle sont entrés alors aux Archives.

Telle a été la situation au moment où fut déclenchée la 2° guerre mondiale, suivi de l'occupation. Les locaux des archives ont rapidement été transformés en salles à manger et salles de distractions des soldats occupants, tandis que les documents et la bibliothèque ont dû être déménagés à plusieurs reprises. Le personnel du Service des Archives et des Bibliothèques de l'occupant faisait derrière les portes fermées à clé, l'habituelle révision des documents.

Après la guerre la Commission des dommages de guerre a constaté d'énormes pertes qui, comme celles de la guerre précédente, ne pouvaient pas être dédommagées en argent.

A la suite de la libération et de la fondation d'Etat de la RPFY nos Archives d'Etat se situent à l'échelon de la République de Serbie. Leur budget et le nombre d'employés représente environ dix fois plus que ceux d'avant guerre. De nouvelles prescriptions légales ont permis le développement général de cette institution, qui a pris de son côté l'initiative de créer des institutions semblables dans toute la Serbie. Cette institution permet la formation technique régulière des cadres, venant de toute la Serbie ou bien

d'autres républiques, organise des expositions, collabore avec des écoles, publie des revues spécialisées et des documents, réunit et classe la documentation en se basant sur les principes de la science moderne.

Grâce aux nouvelles conditions de vie en Yougoslavie à la suite de la libération, grâce à l'attention de la communauté accordée à cette institution ainsi qu'à la culture et à l'éducation en général les Archives d'Etat se sont développées en une institution qui, par son travail et par les résultats donnés sous forme de l'aide aux chercheurs et aux savants — visiteurs permanents de ses salles — s'est acquis une renommée enviable dans notre milieu.

Illustrations dans le texte:

Fig. 1 — Premier bâtiment des Archives d'Etat Serbes. Le bâtiment se trouvait dans la rue Maréchal Tito près du cinéma «Zvezda» Photo de 1900.

Fig. 2 — Le bâtiment actuel des Archives de la RP de Serbie.

Fig. 3 — Le faximilé de la première page de la lettre adressée au Prince avec la demande d'éclairer les rues par des bec à gaz. (La lettre date de 1830). (Archives d'Etat de la RP de Serbie).

Fig. 4 — Le faximilé de la proposition de la Commission pour l'aménagement de la ville et sa division en quartiers, proposition des noms des rues et de leur numérotage. (Archives d'Etat de la RP de Serbie).

Fig. 5 — Le faximilé de la lettre — demande d'installation du gaz de ville à Belgrade. (Archives d'Etat de la RP de Serbie).

Fig. 6 — Le faximilé de la lettre du Fonds National au sujet de l'aide aux étudiants, adressée au ministre des finances et demandant l'autorisation pour la construction de la Maison des étudiants. (Archives de la RP de Serbie).

САДРЖАЈ — SOMMAIRE

<p>Др <i>Бранко Гавела</i>: Илири и Келти у Подунављу и на Балкану</p> <p><i>Dr. Branko Gavela</i> Illyres et Celtes dans la région danubienne et sur les Balkans</p>	5
<p><i>Владимир Кондић</i>: Римски налаз из Вишњићеве улице</p> <p><i>Vladimir Kondić</i> Vestige romain dans la rue Višnjićeva</p>	29
<p><i>Тома Поповић</i>: О догађајима у Београду у време аустријско-турског рата 1566.</p> <p><i>Toma Popović</i> Sur les événements à Belgrade durant la guerre austro-turque 1566</p>	37
<p>Др <i>Богумил Храбак</i>: Риболов и рибља пијаца у Београду у XVI и XVII веку</p> <p><i>Dr. Bogumil Hrabak</i> La pêche et le marché aux poissons au XVIe et XVIIe siècle</p>	59
<p>Др <i>Владо Драшковић</i>: Један француски извештај о борби за Београд 1717. године</p> <p><i>Dr. Vlado Drašković</i> Un rapport français sur la bataille pour Belgrade de 1717</p>	67
<p><i>Милован Ристић</i>: Први уџбеник и програм државног и међународног права и кривичног поступка у Београдској великој школи Карађорђевог доба</p> <p><i>Milovan Ristić</i> Le premier manuel et le premier programme du droit public, du droit international et de la procédure criminelle à la Haute Ecole de l'époque de Karadjordje</p>	91
<p>Др <i>Владимир Грујић</i>: Почетак рада на предшколском васпитању у Београду</p> <p><i>Dr. Vladimir Grujić</i> Débuts du travail sur l'éducation préscolaire à Belgrade</p>	107
<p><i>Василија Колаковић</i>: Насеље Овча</p> <p><i>Vasilija Kolaković</i> Agglomération Ovča</p>	115
<p><i>Љубомир Никић</i>: Прилози историји београдских џамија</p> <p><i>Ljubomir Nikić</i> Contribution à l'histoire des mosquées de Belgrade</p>	145
<p><i>Љубомир Никић</i>: Ко је аутор турског плана Београда из средине XIX века</p> <p><i>Ljubomir Nikić</i> Qui est l'auteur du plan turc de Belgrade datant de la moitié du XIXe siècle</p>	153

<i>Лазар Ђелап: Око оснивања аустријског и енглеског конзулата у Београду</i>	159
<i>Lazar Ćelap A propos de l'ouverture des consulats anglais et autrichien à Belgrade</i>	
<i>Нада Раносовић: Намештај у конаку кнегиње Љубице</i>	171
<i>Nada Ranosović Mobilier au palais de la princesse Ljubica</i>	
<i>Др Влада Станојевић: Најстарије болнице у Београду</i>	175
<i>Dr. Vlada Stanojević Les plus anciens des hôpitaux de Belgrade</i>	
<i>Др Миодраг Коларић: Страни уметници у Београду у XVIII и XIX веку</i>	197
<i>Dr. Miodrag Kolarić Les artistes étrangers à Belgrade au XVIIIe et au XIXe siècle</i>	
<i>Др Милан П. Костић: Змајев боравак у Београду 1878—1880.</i>	209
<i>Dr. Milan P. Kostić Le séjour de Zmaj à Belgrade de 1878 à 1880</i>	
<i>Др Андрија Раденић: Сведочанства отпора владавини Александра Обреновића 1903. у Београду</i>	241
<i>Dr. Andreja Radenić Témoignages de la résistance au régime d'Alexandre Obrenović en 1903 à Belgrade</i>	
<i>Бранислав Вељановић: Борба радника Београда за радничко законодавство пре првог светског рата</i>	299
<i>Branislav Veljanović Luttés des ouvriers de Belgrade pour la législation ouvrière avant la I-ère guerre mondiale</i>	
<i>Миленко Топаловић: Штрајкови радника Београда 1903—1914.</i>	319
<i>Milenko Topalović Grèves des ouvriers de Belgrade entre 1903 et 1914</i>	
<i>Убавка Вујошевић: Учешће жена у радничком покрету Београда 1903—1914.</i>	353
<i>Ubavka Vujošević Participation des femmes au mouvement ouvrier de Belgrade de 1903 à 1914</i>	
<i>Мирослав Николић: Делатност Независне радничке партије Југославије у Београду од оснивања до краја 1923. године</i>	395
<i>Miroslav Nikolić Activité du Parti Indépendant Ouvrier à Belgrade depuis sa fondation jusqu'à la fin de 1923</i>	
<i>Момчило Милошевић: Добрица Милутиновић</i>	423
<i>Momčilo Milošević Dobrica Milutinović</i>	
<i>Др Оливер Минић: Језгро Београда</i>	441
<i>Dr. Oliver Minić Le noyau de Belgrade</i>	
<i>Средоје Урошевић: Шездесет година Државног архива НР Србије</i>	473
<i>Sredoje Urošević Soixante ans des Archives d'Etat de la R. P. de Serbie</i>	

Цртеж на корицама израђен према бакрорезу „Изглед Београда у првој половини XVIII века“.

За илустрације коришћен материјал Народног музеја у Београду, Музеја града Београда, Државног архива НРС, Историјског архива Београда и приватних збирки.

Превод и коректура француског текста: Иванка Марковић • Редакција српског текста: Живојин Станојевић • Коректура српског текста: Коректорско одељење Београдског графичког завода • Фотографски снимци: Живојин Милешевски • Техничка редакција: Петар Младеновић и Тихомир Свитић.

Штампа Београдски графички завод, Булевар војводе Мишића 17 • Штампање завршено августа 1961 • Тираж 1 200 примерака.